

Robert Noga*

Zakład Wychowania Fizycznego, Instytut Ochrony Zdrowia, Państwowa Wyższa Szkoła
Zawodowa w Tarnowie
Section of Physical Education, Institute of Health Sciences, State Higher Vocational School,
Tarnow, Poland

Park dra Henryka Jordana jako przykład pionierskiej działalności z zakresu kultury fizycznej na ziemiach polskich

Dr Henryk Jordan's Park as an Example of Pioneering Physical Culture Work in Poland

Otrzymano/Received: 20.06.2017

Przyjęto do druku/Accepted: 07.09.2017

Opublikowano/Publication date:

Grudzień 2017/December 2017

Streszczenie

Henryk Jordan był na przełomie XIX i XX wieku znanym i cenionym w Krakowie lekarzem, działaczem społecznym i politycznym, mecenasem sztuki, a także publicystą. W pamięci potomnych pozostał jednak przede wszystkim jako twórca parku nazwanego jego imieniem- pionierskiego ośrodka wychowania oraz propagowania kultury fizycznej wśród młodzieży. Pierwsze zajęcia w nim odbyły się w 1889 roku i od razu zyskały sporą popularność. Ćwiczenia były starannie zaplanowane i zorganizowane, łączyły wychowanie fizyczne z patriotycznym. Na początku lat 90-tych XIX wieku

wprowadził Jordan na stałe do programu zajęć grę w piłkę nożną, która zdobyła sobie ogromną popularność wśród młodzieży męskiej. Stała się elementem zajęć i zawodów, a z czasem na terenie parku grać zaczęły zorganizowane drużyny. Taka była geneza powstania w 1906 roku znanych i niezwykle zasłużonych dla polskiego sportu, najstarszych z obecnie istniejących w Polsce klubów: Cracovii i Wisły. Pomysł Jordana szybko zdobył uznanie w innych miastach na ziemiach polskich, w których powstały podobne instytucje. Park Jordana w Krakowie istnieje do dnia dzisiejszego, współcześnie spełnia jednak inną rolę- popularnego miejsca rekreacji i wypoczynku w centrum miasta. Natomiast istniejące w wielu miastach „ogródki jordanowskie” to miejsca zabawy dla najmłodszych.

Słowa kluczowe: Henryk Jordan, kultura fizyczna, Kraków, park, gimnastyka

*Adres do korespondencji/Address for correspondence: robertnoga@wp.pl

Summary

Henryk Jordan – who lived in Cracow at the turn of 19th and 20th century – was a well-known and esteemed medical doctor, social and political activist as well as an art patron and publicist. His most prominent heritage is a city park named after him. At the time it was a location where pioneering work promoting physical culture among youngsters took place. First trainings started in 1889 and instantly became popular. Trainings were carefully organized and combined physical training with a promotion of a patriotism. At the beginning of 1890's Jordan introduced football which became very popular amongst male teenagers. Football became a part of trainings and competitions, and after a while organized football teams started to play in the park. This was a starting point of the oldest still existing Polish football clubs: Cracovia and Wisła. Jordan's ideas inspired others, and soon many other cities in Poland. Jordan's park exists until today, however, it plays a role of a popularizing recreational spot in the city centre. In other cities, so-called "Jordan's gardens" became playgrounds for children.

Keywords: Henryk Jordan, physical culture, Cracow, park, gymnastics

Motto

Starajmy się być bogatymi - to potrzebne, starajmy się być mądrymi - to jeszcze ważniejsze, ale przede wszystkim myślmy o tem, byśmy fizycznie byli dzielniejsi. Henryk Jordan [1].

Takich ludzi jak Henryk Jordan często określamy mianem „człowieka renesansu”. Był przede wszystkim cenionym lekarzem, między innymi kierownikiem Katedry Ginekologii i Położnictwa Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jordan realizował się także na polu polityki (był radnym Rady Miejskiej w Krakowie oraz posłem do sejmu galicyjskiego), nauki, działalności społecznej, mecenatu sztuki. Działal aktywnie między innymi w Towarzystwie Lekarskim Krakowskim, Krakowskim

Towarzystwie Ginekologicznym, Towarzystwie Muzycznym, Towarzystwie Dla Obrony Polskiego Przemysłu i Handlu „O własnych siłach”, Towarzystwie Tanich Mieszkań Dla Robotników Katolickich, Związku Pomocy Narodowej [2]. Był też publicystą, redaktorem „Przewodnika Higienicznego” [3]. W pamięci potomnych pozostał jednak Jordan przede wszystkim polskim pionierem kultury fizycznej, twórcą parku nazwanego jego imieniem, który spełniał rolę ośrodka wychowania fizycznego i patriotycznego młodzieży. W chwili powstania, w 1889 roku, park był inicjatywą pionierską nie tylko na ziemiach polskich, rozdartych wówczas pomiędzy zaborców.

Henryk Jordan urodził się 23 lipca 1842 roku w Przemyślu, niższe gimnazjum ukończył w Tarnopolu, do wyższego uczęszczał w Tarnowie. W młodości sporo podróżował, przebywał między innymi w Trieście, Wiedniu, w którym rozpoczął studia medyczne, w Krakowie, na pewien czas wyjechał do Nowego Jorku. Tam dorabiając przygrywaniem na fortepianie trafił do zakładów tzw. gimnastyki szwedzkiej. Ten pierwszy kontakt ze zorganizowanym na wysokim poziomie wychowaniem fizycznym zapewne wpłynął na jego późniejsze zainteresowania. Wreszcie rozpoczął pracę w zawodzie lekarza w Krakowie. W 1870 roku otrzymał upragniony dyplom lekarski i wyjechał na praktykę do Wiednia [2]. Jeszcze w tym samym roku Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizował konkurs na stanowisko asystenta w klinice położniczo-ginekologicznej. W lipcu Jordan wysłał z Wiednia swoje podanie i został przyjęty [4]. W ten sposób na stałe związał swoje losy z miastem pod Wawelem. Działania przygotowawcze do założenia parku, który miał stać się miejscem krzewienia kultury fizycznej i działań prozdrowotnych Jordan rozpoczął w 1888 roku od złożenia podania w Radzie Miejskiej, w którym prosił o możliwość utworzenia własnym kosztem parku w okolicach Błoń, który stałby się terenem ćwiczeń i gier dla młodzieży, ale też miejscem wychowania patriotycznego.

Równocześnie ofiarował więc osiem popiersi zasłużonych Polaków. Stanowisko Rady było początkowo niezbyt przychylne, polubownie ustalono, że pomysłodawca może rozpocząć prace wstępne, a ostateczną decyzję odłożono na rok [5]. Doktor nie zamierzał czekać. Prace rozpoczęto w kwietniu 1888 roku, a sam inicjator budowy parku i pomysłodawca odbył podróż po Niemczech, Szwecji i Szwajcarii, aby zapoznać się z tamtejszymi doświadczeniami w zakresie wychowania fizycznego młodzieży. Świadczy to dobitnie, że do realizacji swojego projektu przystąpił z dużym zapalem. Rozmach ten spowodował, że w Radzie Miejskiej ucichły wszystkie krytyczne głosy, na rok 1889 przyznała ona nawet subwencję pieniężną [2]. Nadała też parkowi oficjalną nazwę: „Park Miejski Dr Henryka Jordana”. Pierwsze zajęcia odbyły się w nowopowstałym parku jeszcze wiosną tego samego roku, nowe miejsce szybko zyskało też popularność u mieszkańców miasta. Krakowski „Czas” z satysfakcją donosił: *Park dr. Jordana na Błoniach zaczyna mieć powodzenie. Wczoraj p. Faustynowie i Jakubowscy urządzili tam majówkę a bardzo liczne towarzystwo bawiło się nadzwyczaj ochoczo. Zdaje się, że park na Błoniach stanie się salonem letnim* [6]. Ale przecież park miał służyć głównie innym celom niż spotkania miejscowej „śmietanki towarzyskiej”. Ćwiczenia i zabawy odbywały się w nim w godzinach popołudniowych. Zapisy przyjmowano początkowo na przełomie kwietnia i maja, a największe natężenie zajęć miało miejsce wiosną oraz w lecie. Młodzież szkolna ćwiczyła w sposób zorganizowany w dni powszednie, w sobotę młodzież rzemieślnicza pochodzenia żydowskiego, natomiast w niedzielę młodzież rzemieślnicza polska [7]. Wszystko, co działo się w parku było ściśle ustalone i sprecyzowane. Przed przystąpieniem do zajęć uczestnicy byli badani przez lekarza. Zabawy i ćwiczenia były bezpłatne, zamożniejsi rodzice mogli składać dowolne datki na dalszy rozwój instytucji. Udział w zajęciach mogło brać każde dziecko pod warunkiem, że było czyste i zdyscyplinowane. Żadnemu

z uczestników nie wolno było bawić się samemu, mógł to czynić jedynie pod kierunkiem przewodników [8].

Każdy przewodnik kierował określonym zastępem, w skład którego wchodziło do pięćdziesięciu uczestników. Zastępy dobierano pod względem płci, wieku, wzrostu oraz przynależności do danej szkoły. Jak wyglądał typowy dzień zajęć w parku? Rozpoczynała go odprawa kierownika, czyli samego Jordana z przewodnikami, którzy zapoznawali się z programem zajęć na dany dzień. Każdy przewodnik ćwiczył ze swoim zastępem przez półtorej godziny, zmieniając miejsce zajęć co pół godziny. W soboty odbywały się także zajęcia tzw. pułku dzieci krakowskich. Przyjmowano do niego chłopców w wieku 11-16 lat, którzy wyróżniali się wzorową postawą podczas zajęć. Pułk był umundurowany, wyposażony w drewniane karabiny, posiadał własny sztandar. Chłopców ćwiczeno w musztrze wojskowej oraz w szermierce [9]. Jak wyglądał pierwotnie park założony przez doktora Jordana? Malowniczy jego opis znajdujemy w książce Bogusława Filińskiego pt.: „Park doktora Jordana i kilka uwag o wychowaniu” wydanej w 1891 roku, a więc w pierwszym okresie istnienia instytucji: *Wszedłszy na Błonia od strony miasta widzimy zaraz za walem fortecznym, po prawej stronie tej rozległej przestrzeni, gęsto zarosłej młodymi drzewami, wśród której wznosi się wyższy ponad drzewa budynek, dawny główny pawilon wystawy krajowej. Dążąc wzdłuż brzegu Rudawy spostrzegamy coraz wyraźniejsze rysy parku, na tle zieleni i błękitu niebios rysują się przyrzędy gimnastyczne, ciemne punkciki coraz się powiększając a wreszcie przyjmują postacie chłopiąt i dziewcząt, które tutaj zeszyły na zabaw. (...) Przez wygodny most położony na Rudawie wchodzimy do parku. Na wstępie wita nas mały pawilonik – jest to kancelaria Zarządu.* Dalej opisuje autor aleję, przy której ustawiono rzędem popiersia wybitnych postaci: Jana Długosza, Konstantego Ostrońskiego, Mikołaja Kopernika, Jana Tarnowskiego, Jana Kochanowskiego, Piotra Skargi,

Jana Zamoyskiego, Stefana Czarneckiego, Tadeusza Kościuszki. *Z tego uroczego miejsca, które bym nazwał „świętynią pamiątek” przedstawia się rozległy widok na cały park. W najdalsze strony ogrodu prowadzą dobrze utrzymane, wygodne ścieżki, lamią się w rozmaitych kierunkach, gubią w zieleni drzew i krzewach. Wśród ścieżek bawią oko równo wykoszone trawniki, pooddzielane szpalerami lip, brzoź, olch i dębów. Mnóstwo ławek wygodnych, w cieniu platanów, jesionów, jaworów, kasztanów, orzechów włoskich itd. zaprasza przechodnia, żeby spoczął i zabawiał tutaj dłużej, w tem nowym państwie. Życie i ruch jednak jakie wrą w całym parku nie pozwalają nam zatopić się w cichej zadumie. Gdzieś w dali słyszemy komendy, z innej strony dochodzi nas śpiew dziewcząt, gdzie indziej rozbrzmiewa głos trąbki, za chwilę daje się słyszeć głos dzwonka, a potem bębna i z zieleni wylania się korpus „Dzieci krakowskich”, z chorągwią przedstawiającą z jednej strony Matkę Boską Częstochowską, a z drugiej herb miasta Krakowa [7].* Z powyższego opisu widać, że Jordan dbał także o wychowanie patriotyczne młodego pokolenia. W okresie wakacji park przyjmował polską młodzież z zaboru pruskiego zapewniając jej utrzymanie i opiekę, dbając o zdrowie swoich wychowanków zorganizował dla nich specjalne dożywianie [10].

W pracy Ryszarda Wroczyńskiego poświęconej dzieciom wychowania fizycznego i sportu znajdujemy opis boisk i placów do ćwiczeń. Każde z nich miało odrębne przeznaczenie:

- boisko 1 – dla dziewcząt i chłopców – ćwiczenia na szrudłach, na poręczach, skoki,
- boiska 2 i 3 – dla dziewcząt, przeznaczone do zabaw,
- boiska 4-5 – dla dziewcząt, zestawy ćwiczeń; kółka, drabiny, pomosty, belki,
- boiska 6-7-8 – dla starszych chłopców, ćwiczenia z przyrządami lub bez, gra w piłkę,
- boisko 9 – do różnych zabaw,
- boisko 10 – dla młodzieży starszej i rzemieślniczej,

- boisko 11 – przeznaczone do zabaw dla małych chłopców,
- boisko 12 – przeznaczone do zabaw z udziałem większej ilości dzieci.

Oprócz wymienionych boisk na terenie parku znajdowały się także boiska do gry w tenisa i krykieta oraz strzelnica [11].

Na początku lat 90. XIX wieku wprowadził Jordan na stałe do programu zajęć grę w piłkę nożną, która zdobyła sobie ogromną popularność wśród młodzieży męskiej. Stała się elementem zajęć i zawodów, a z czasem na terenie parku grać zaczęły zorganizowane drużyny. Taka była geneza powstania w 1906 roku znanych i niezwykle zasłużonych dla polskiego sportu, najstarszych z obecnie istniejących w Polsce klubów: Cracovii i Wisły. Park stał się więc jednym z miejsc narodzin polskiego futbolu. Organizacja i formuła zajęć w parku przyniosła inicjatywie Jordana sukces. W drugim roku działalności frekwencja na wszystkich zajęciach wyniosła około dwóch tysięcy dzieci. Według cytowanego powyżej Wroczyńskiego w 1897 roku liczba ta wzrosła do 13 tysięcy, a na początku XX wieku do 32 tysięcy [12]. Park Jordana dosyć szybko znalazł naśladowców w wielu innych miastach. Już w 1891 roku Rada Miejska w Nowym Sączu ofiarowała teren na założenie dla młodzieży ogrodu na wzór krakowskiego [13]. Z czasem podobne inicjatywy miały miejsce w innych miastach ówczesnej Galicji i Śląska Cieszyńskiego a moda na ogrody jordanowskie przekroczyła zaborcze kordony. Specjalna Komisja Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego po obejrzeniu parku uznała go za najlepszy tego typu obiekt w Europie i podjęła starania, zakończone zresztą powodzeniem, o utworzenie podobnego ogrodu w Warszawie [14]. Za tym przykładem podobne parki powstały także w innych miastach „Kongresówki”. W ten sposób ziemię polskie pokryła sieć tzw. ogródków jordanowskich, które stały się ważnymi ośrodkami wychowania młodego pokolenia. Również wiele europejskich placówek o podobnym charakterze zaczerpnęło wzory z parku w Krakowie. Jordan

zdawał sobie jednak sprawę, że tego typu inicjatywy nie będą w stanie rozwiązać problemu wychowania fizycznego młodzieży. Stąd podjęte przez doktora starania o kształcenie odpowiednich kadr i zwiększenie roli kultury fizycznej w programach szkół. Już w 1889 roku Jordan domagał się wprowadzenia w szkołach stałych i obowiązkowych zajęć z gimnastyki [5]. Natomiast sześć lat później z jego inicjatywy otwarto na Uniwersytecie Jagiellońskim pierwsze dwuletnie kursy dla nauczycieli wychowania fizycznego [10].

Henryk Jordan zmarł 18 maja 1907 roku. W pamięci współczesnych mu ludzi pozostał jako znany i szanowany obywatel, czego dowodem mogą być liczne telegramy kondolencyjne ze wszystkich zaborów, które napłynęły po jego śmierci do władz Uniwersytetu Jagiellońskiego [15]. Obecnie jest uznawany za wybitnego animatora kultury fizycznej, człowieka, który odegrał niepoślednią rolę w krzewieniu nowoczesnych form wychowania oraz rekreacji. Jego park uważany jest za kolebkę polskiego ruchu sportowego. A nazwa „ogródki jordanowskie” pozostaje w powszechnym obiegu, chociaż dziś używa się jej do określenia miejsca bezpiecznych zabaw i terenów rekreacyjnych dla najmłodszych. Sam park założony przez Jordana w Krakowie funkcjonuje do dnia dzisiejszego jako popularny wśród mieszkańców teren wypoczynkowy w centrum miasta.

Piśmiennictwo/References:

- [1] Jordan H. O zabawach młodzieży. [W:] Przewodnik Higieniczny, 1890, 2, 51-52.
- [2] Bujak W. Życiorys Henryka Jordana. Kraków, 1907.
- [3] Przewodnik Higieniczny 1889-1894.
- [4] Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Teczka personalna doktora Henryka Jordana S II 619, pismo Henryka Jordana do Wydziału Lekarskiego UJ z 12 lipca 1870 roku.
- [5] Talarczykówna R. Zasługi Henryka Jordana

- na polu higieny i wychowania fizycznego. Poznań, 1939.
- [6] Z miasta i kraju, [w:] Czas Krakowski, 1889, 112, 3.
- [7] Filiński B. Park dra Henryka Jordana i kilka uwag o wychowaniu. Kraków, 1891, 23.
- [8] Park dra Jordana w Krakowie [w:] Przewodnik Gimnastyczny, 1890, 4, 31.
- [9] Park dr Jordana w Krakowie [w:] Przewodnik Gimnastyczny, 1890, 8, 58-59.
- [10] Duda E. Dr. Henryk Jordan 1842-1907. W 150-lecie zieleni Miejskich w Krakowie. Kraków, 1977, 6.
- [11] Wroczyński R. Powszechnie dzieje wychowania fizycznego i sportu. Warszawa, Gdańsk, Wrocław, Kraków, 1979, 237.
- [12] Wroczyński R. Henryk Jordan – propagator gier i zabaw ruchowych. Warszawa, 1975, 24.
- [13] Kronika [w:] Przewodnik Gimnastyczny, 1891, 12, 102.
- [14] Rostański J. Henryk Jordan. Kraków, 1900, 9.
- [15] Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Teczka personalna doktora Henryka Jordana S II 619, telegramy z kondolencjami po śmierci Henryka Jordana.

